

Aukštaitija

PATRIAM TUAM MUNDUM EXISTIMA

Turinys

- Aukštaitija
- Pirmasis Aukštaitijos vardo paminėjimas
- Aukštaitijos pavadinimo reikšmė
- Aukštaitijos vardas minėtas
- Aukštaitijos ribos
- Tarmė
- Pirmieji gyventojai
- Populiari architektūra
- Aukštaitijos tradicijos ir kultūra
- Aukštaičių virtuvė

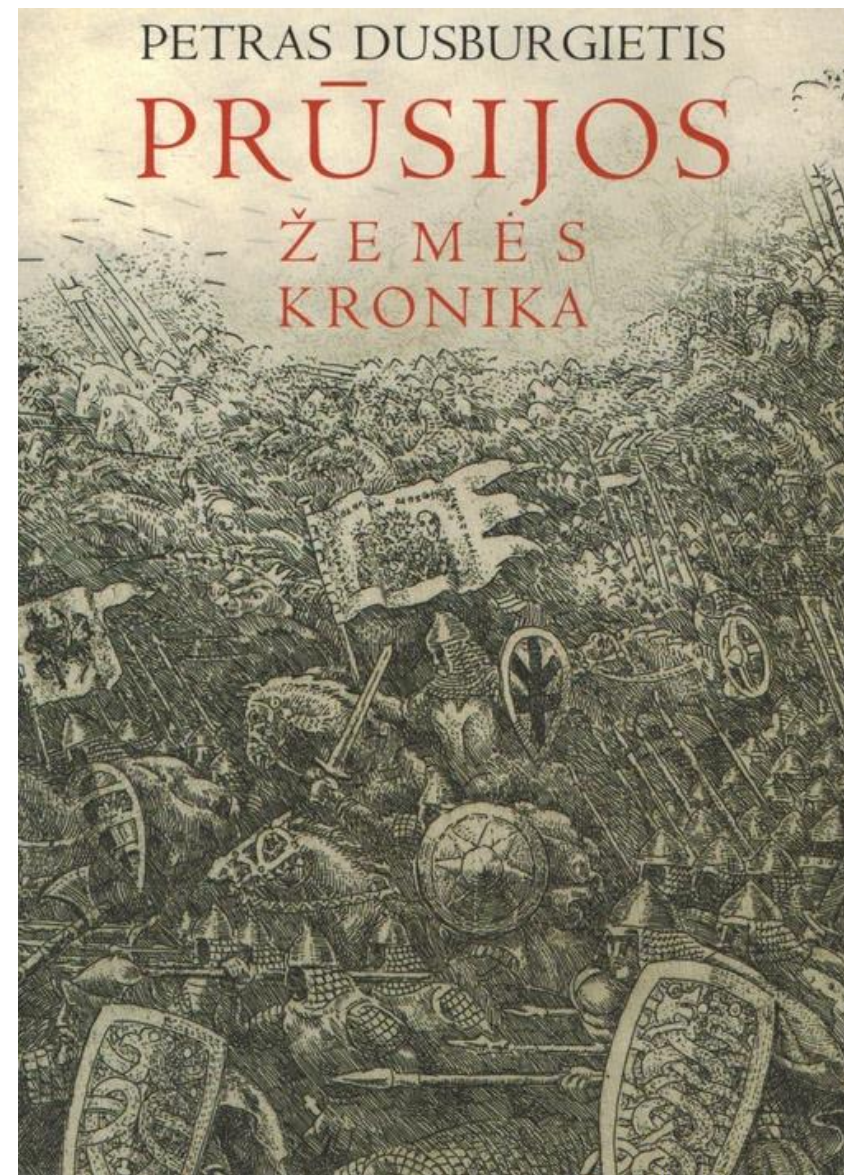
Aukštaitija

- Aukštaitija – didžiausias etnografinis regionas, apimantis šiaurės rytų Lietuvą.
- Didžiausias miestas, laikomas Aukštaitijos sostine, yra Panevėžys.
- Aukštaitijai priskiriamos Anykščių, Biržų, Ignalinos, Jonavos, Joniškio, Kaišiadorių, Kėdainių, Kupiškio, Molėtų, Širvintų, Pakruojo, Panevėžio, Pasvalio, Radviliškio, Rokiškio, Švenčionių, Ukmergės, Utenos, Zarasų rajonų savivaldybių, Panevėžio miesto ir Visagino savivaldybės teritorijos, dalis Kauno, Vilniaus, Šiaulių, Švenčionių.

Pirmas Aukštaitijos vardo paminėjimas

- Pirmą kartą Aukštaitijos vardas paminėtas Petro Dusburgiečio Prūsijos žemės kronikoje kalbant apie 1294 m. įvykius. Jis ne kartą iškyla XIV a. šaltiniuose.
- 1323 m. Aukštaitiją mini Didžiojo kunigaikščio Gedimino kanceliarija: Aukštaitija suvokiama kaip viena iš dviejų pagrindinių Lietuvos sudedamųjų dalių (šalia Žemaičių).
- 1420 m. Aukštaitijos sąvoka vartojama Vytauto laiške, kur paaiškinta jos reikšmė: tai žemė, kuri yra aukščiau nei Žemaičių.

Aukštaitijos pirmojo paminėjimo dokumentas

Aukštaitijos vardas minėtas šaltiniuose

Aukštaitijos vardas istorijos šaltiniuose minimas nuo XIII a. pabaigos:

- Petras Dusburgietis, aprašydamas 1294–1300 kryžiuočių kovas su lietuviais, žemes už Nevėžio vadina *Austechia, terra regis Lethowie*.
- 1323 10 02 Gedimino taikos sutartyje su Livonijos ordino atstovais minima *terra Eystoythen*.
- Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Liudviko IV Bavaro 1337 privilegijoje Vokiečių ordinui (suteikiama teisė užkariauti Lietuvą) rašoma *Ouchsteten*.
- 1420 03 11 Vytauto laiške Šventosios Romos imperijos imperatoriui Zigmantui I aiškinama, kad *žemaičiai likusią Lietuvą vadina Aukštaitija (Auxtote)*.

Aukštaitijos ribos keitėsi

- V–XII a. ji apėmė plotą nuo Šušvės ir Dubysos vakaruose iki Sventosios rytuose, nuo Lėvens šiaurėje iki Šešupės pietuose, palei Nemuną tęsėsi į vakarus iki linijos Veliuona–Sudargas.
- XIII a. pradžioje Aukštaitijos šiaurinę dalį apėmė Upytės, pietinę – Neries, rytinę – Deltuvos ir dalis Našios žemės.
- Nuo XV a. iki XX a. pradžios Aukštaitija dažnai vadinta visa lietuvių gyvenama teritorija į rytus nuo Nevėžio ir Nemuno vidurupio. Aukštaitijai priskirtinos nepriklausomos Lietuvos Panevėžio, Biržų, Rokiškio, Zarasų, Ukmergės, Utenos ir Kėdainių apskritys, t. p. dalis Kauno ir Šiaulių apskričių.

Ribos 5-12 a.

Ribos 13a.

Tarmė

- Aukštaičių tarmė, ypač jos pietvakarinė ir pietinė dalis, yra gerokai archajiškesnė už žemaičių
- Ja kalba apie 2,5 mln Lietuvos gyventojų, kilmė: Indoeuropiečių, baltų, rytų baltų, lietuvių
- Skirstoma į patarmes pagal dvigarsių *am*, *an*, *em*, *en* ir balsių *a*, *ę* tarimą. Skiriamos trys aukštaičių patarmės:
  - 1) **Vakarų** (minėtieji dvigarsiai ir balsiai tariami kaip bendrinėje kalboje, pvz. sutrenkęs ranką)
  - 2) **Pietų** (dvigarsiai *am*, *an*, *em*, *en* išlaikyti, bet *a*, *ę* susiaurinti: *sutrenkīs rankų* „sutrenkęs ranką“)
  - 3) **Rytų** (dvigarsiai *am*, *an*, *em*, *en* ir balsiai *a*, *ę* susiaurinti: *sutrinkīs runkų* „sutrenkęs ranką“)

Pirmieji gyventojai

- Pirmieji gyventojai kūrėsi prie ežerų
- Sodybos buvo kuriamos kiek pakilėsnėse, žemės ūkiui tinkamesnėse vietose
- Gyveno amatininkų, kurie jau sugebėjo pasigaminti geležį, gražių metalinių papuošalų, įrankių, ginklų
- Prekiavo su Romos imperija ir slavų kraštais
- Pirmosios stipresnės gyvenamosios vietovės pradėjo kurtis XIII — XIV amžiuje: Labanoras, Tauragnai, Molėtai, Utena, Užpaliai, Linkmenys, Brėslauja, Švenčionys, Vidžiai, Kuktiškės
- Gyventojų skaičius pamažu ėmė didėti; sodybos vis labiau tolo nuo ežerų, upių, ėmė skverbtis į girias
- Pramonė Aukštaitijoje silpna, didelių miestų nėra
- Gyventojai daugiausia vertėsi žemės ūkiu, maisto produktų gamyba, žvejyba ir miško darbais. Nemaža dalis žemės nenaudojama

Aukštaičių gyvenvietės

- Iki nepriklausomybės laikų aukštaičiai gyveno didžiuliais sodžiais, kurių trobesiai būdavo pastatyti abiejose kelio pusėse, o žemė būdavo išdalinta ilgais ir siaurais rėžiais.
- Trobesius jie dažniausia dengdavo šiaudais. Žemės darbus iki pirmo pasaulinio karo aukštaičiai daugiausia atlikdavo rankomis bei primityviais įrankiais, nes kalvotumas ir didelis riedulių kiekis kliudė mašinoms išplisti.

Žinomos Aukštaitijos asmenybės

Juozas Tumas - Vaižgantas

- Aukštaitijoje gimęs lietuvių rašytojas, prisidėjęs prie literatūros vystymosi ir tautinio atgimimo kultūros

Antanas Smetona

- Pirmosios Lietuvos Respublikos politikas, prezidentas

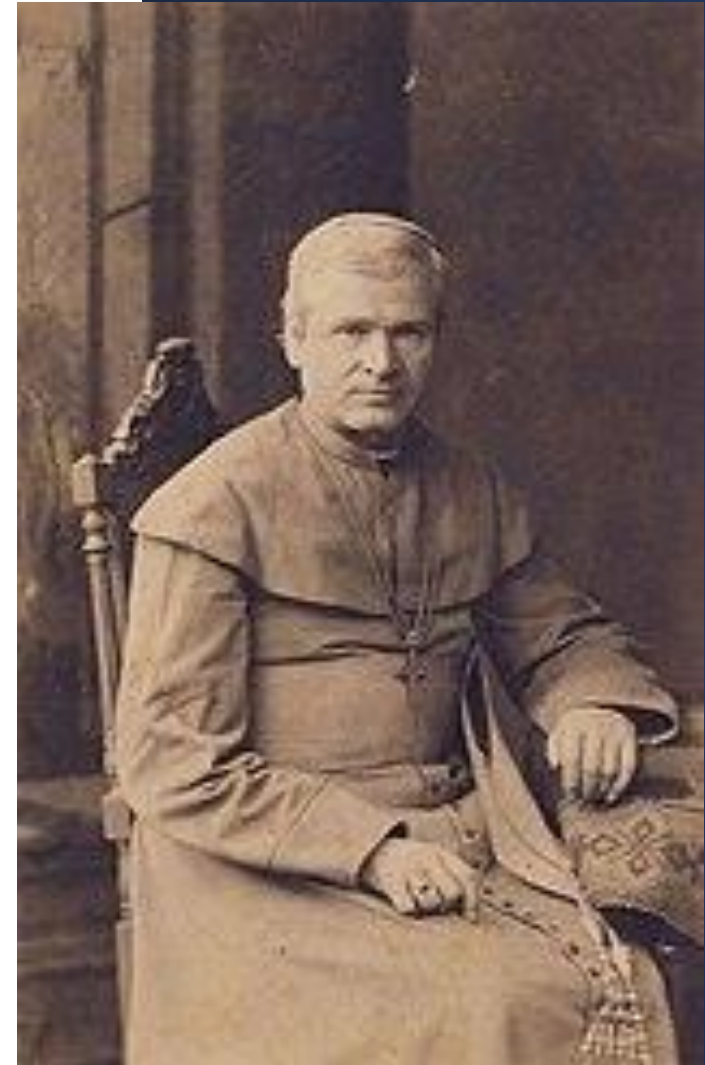
Jonas Biliūnas

- lietuvių prozininkas, publicistas, lyrinės prozos pradininkas Lietuvoje, visuomenės veikėjas

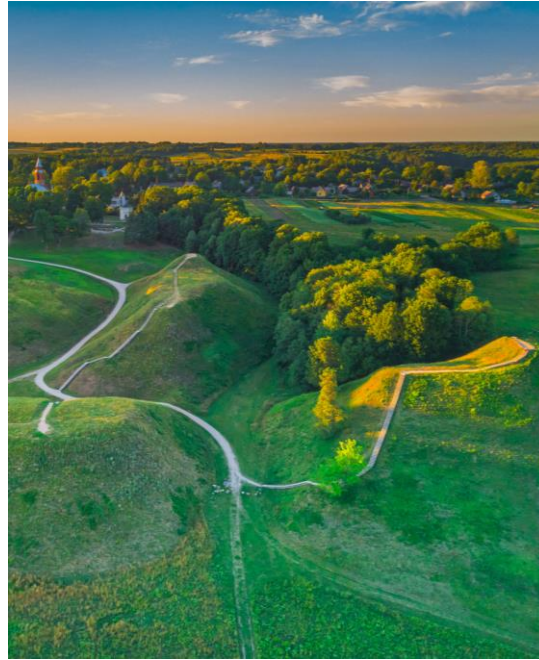
Antanas Baranauskas

- Poetas, kalbininkas,
parašė poemą „Anykščių
šilelis“

Labiausiai žinomos Aukštaitijos vietovės

- Lietuvos liaudies buities muziejus Rumšiškėse – atviro dangaus muziejus, kuriame eksponuojama autentiška Aukštaitijos kaimo architektūra.
- Kernavės architektūrinė ir archeologinė rezervacija – UNESCO pasaulio paveldo objektas, kuriame galima pamatyti piliakalnius ir senovinę bažnyčią.
- Aukštaitijos nacionalinis parkas rytų Lietuvoje, Ignalinos, Švenčionių ir Utenos savivaldybėse. Direkcija įsikūrusi Palūšėje.

Kernavės architektūrinė ir archeologinė rezervacija

Aukštaitijos nacionalinis parkas

Lietuvos liaudies buities muziejus

Aukštaitijos tradicijos ir kultūra

- Liaudies dainos atspindi kasdienį gyvenimą, meilę gamtai, darbą lauke, šeimos džiaugsmus, išbandymus. Aukštaičiai ypač mėgsta sutartines.
- Šokiai atspindi regiono istoriją, gyvenimo būdą.
- Rankdarbiai ir tautodailė: audimas, tautiniai raštai ant audinių, juostų vėrimas.
- Aukštaičiai labai laikėsi religinių papročių, religinių švenčių ir apeigų. Pvz. šv. Kūčių, Joninių, Sekminių ir kt.
- Tautiniai kostiumai dėvimi šventėse ir kitomis ypatingomis progomis.
- Įvairūs gyvenimo etapai, nuo gimimo iki mirties, yra lydimi įvairių papročių ir ritualų, tai suteikia bendruomenėms unikalų požiūrį į gyvenimą.

Aukštaičių virtuvė

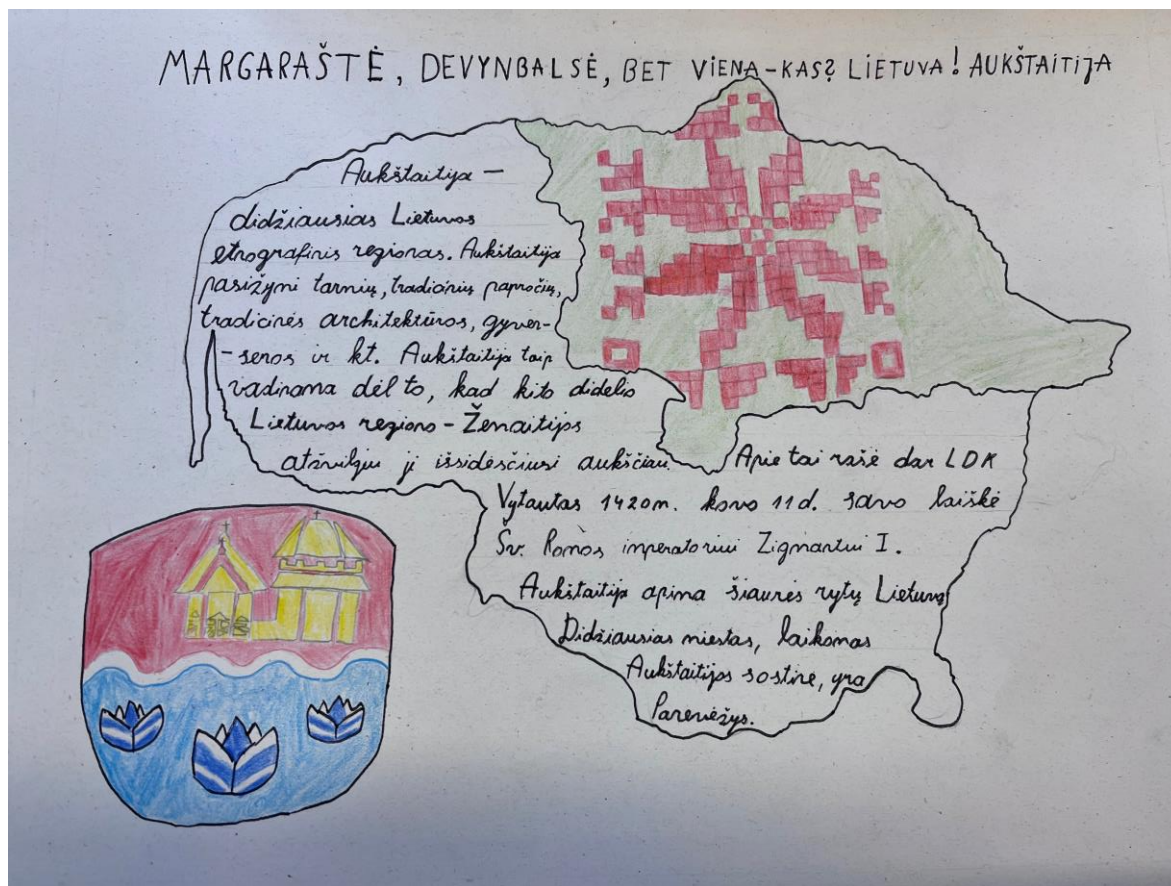
- Ruginė duona – vienas iš seniausių ir pagrindinių maisto produktų Aukštaitijoje, valgomas kasdien pusryčiams, pietums ir vakarienei.
- Bulvės laikomos antrąja duona ir valgomos ištisus metus. Populiariausi bulvių patiekalai yra cepelinai, vėdarai, bulviniai blynai.
- Pieno produktai buvo populiarūs nuo senovės. Labiausiai paplitęs yra lietuviškas baltas sūris, šviežias ar džiovintas, rūgštus, saldus ar paskanintas kmynais.
- Labiausiai vartojama mėsa visada buvo kiauliena – šviežia, sūdyta ar rūkyta. Ypač mėgstamos įvairiausios rūkytos dešros.
- Seniausi tradiciniai gėrimai yra midus (gaminamas naudojant natūralų medų), gira ir alus.
- Aukštaitija garsi įvairiais blynais, taip pat gali stebinti visus užsieniečius miltiniais patiekalais, ypač virtiniais su varške, šaltanosiais su mėlynėmis ar vyšniomis, koldūnais.

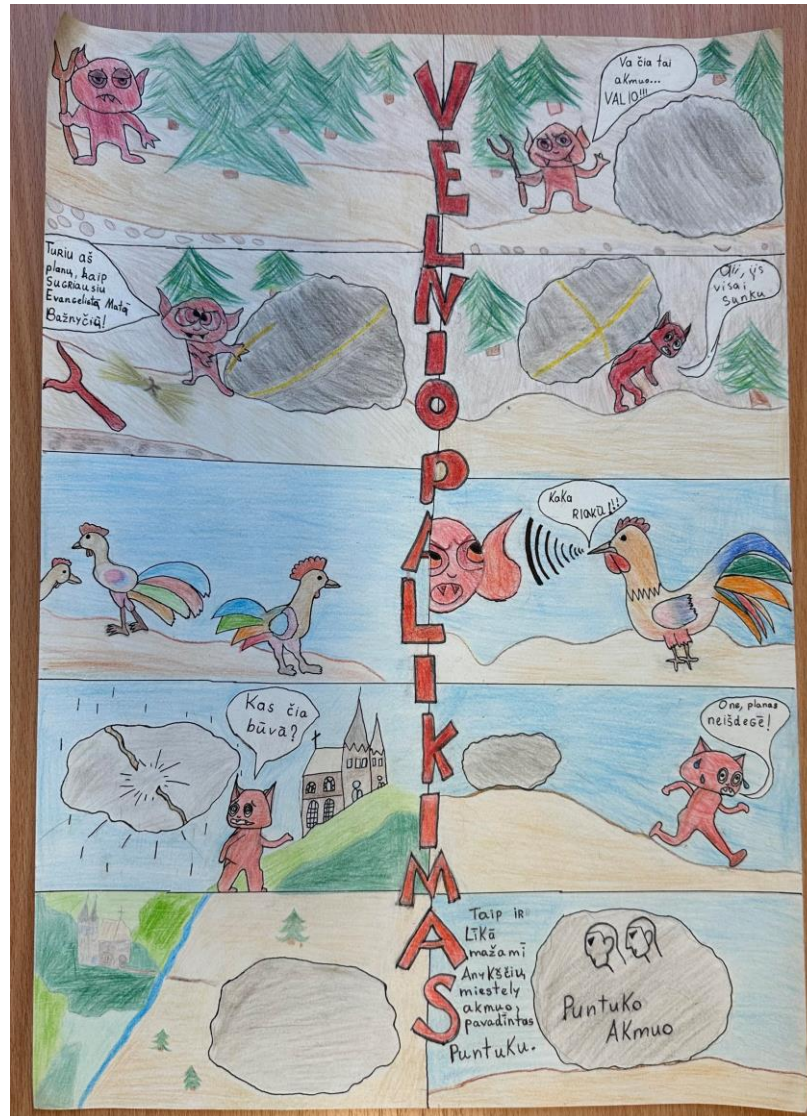
Aukštaitija

PATRIAM TUAM MUNDUM EXISTIMA

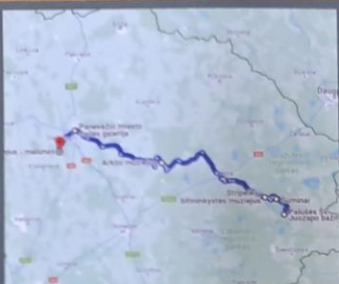
Knygos puslapis

Komiksas

Lankstinukas

**Margaraštė devynbalsė,
bet viena – kas? Lietuva!**

Vilniaus Užupio gimnazija

Aukštaitijos etnografinis regionas
Da ne rytas Nepatekėjus
saula da nér prasmes
gaidys negleda ir nepranašauja
da pradžias pasaulia
a Dievui unt kelių snaudžiančias
ielias spalvotus sapnus sapnuoja
kaip gyvena unt žemes pa sauly

Arklio muziejus
Adresas: Muziejaus g. 4, Niūronys, Anykščių r.
www.arkliomuziejus.lt

Šuminių etnografinis kaimas
Adresas: Šuminal, 28438 Utenos r. sav.
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/suminiu-etnografinis-kaimas/147>

Senovės bitininkystės muziejus
Adresas: Stripeikių k. 30220, Ignalinos raj.
<http://www.biciomuziejus.lt/index.php/informacija>

Panevėžio miesto dailės galerija
Adresas: Respublikos g. 3, LT-35199 Panevėžys
www.arspanevezys.lt

Lino muziejus
Adresas: Stulbiškiai, Panevėžio r.
<https://www.eriskiuok.lt/lino-muziejus/>

Palūšės Švento Juozapo bažnyčia
Adresas: 30202 Palūšė
<https://www.pamatyklietuvoje.lt/details/paluses-sv-juozapo-baznycia/29>

Arkliai ir kultūra
PATRIAM TUAM MUNDUM EXISTIMA

2024

Arklio muziejus

Muziejuje kaupiami eksponatai, atspindintys arklio reikšmę lietuvių ūkio ir kultūros istorijoje. Aštuoniuose muziejaus pastatuose eksponuojami žemės dirbimo padargai, kalvio įrankiai, senoviniai krepšiai, arkliai laikotarpiu transporto priemonės. Muziejuje pristatomi 8 rūšių amatai, čia dirbuojasi audėja, keramike, duonos kepejos, kalvis, juvelyras, medžio drožėjas. Muziejaus teritorijoje galima pajodinėti, pasivažinėti vežimu, pasisūpuoti sūpuoklėmis, pažinti lauko žaidimų.

Senovinės bitininkystės muziejus

Įžengę į muziejų atsivers nepakartojama pažintis – sužinosite apie bites, augalus ir medų. Edukacinėse programose vyksta pramogos, tokios kaip bičių produktų kvapų terapija, medaus skonio išbandymas, gyvai pamatysite bičių gyvenamas vietas. Bitininkystė buvo vienas iš svarbių pragyvenimo šaltinių Lietuvoje, tai patirkite vienovę su tuo, kas daro gyvenimą saldų.

Lino muziejus

Vykdoma edukacinė programa "Lino kelias". Jos metu rodoma, kaip senovėje buvo apdorojami linai. Pirmame aukšte yra įrankiai linams apdirbti, sėtuve su būgnu. Antrame aukšte veikia išskuotų lino sruogų paroda, taip pat eksponuojami išauštų linių audėklų bei rankšluosčių pavyzdžiai, audimo staklės. Trečiame aukšte dėmesys skiriamas seniesiems liaudies buities įrankiams bei reikmenims, kurie buvo naudojami XIX a. Lietuvoje.

Šuminių kaimas

Aukštaitijos nacionaliniame parke esantis etnografinis kaimas. Kaimui prigijo Šuminių vardas pagal čia dar ir dabar tebegyvenančią giminę. Spejama, kad pavadinimas parinktas pagal Antano Šumino sodybą. Kaimas išsaugojo senąją savąją užstatymo struktūrą, trobesiai čia pastatyti grupėmis. Visos 7 kaimo sodybos yra paminklinės, gausiai apželdintos, jose stovi 30 XIX a.–XX a. pradžios pastatų. Įrengta žvejo namo muziejinė ekspozicija.

Panevėžio miesto dailės galerija

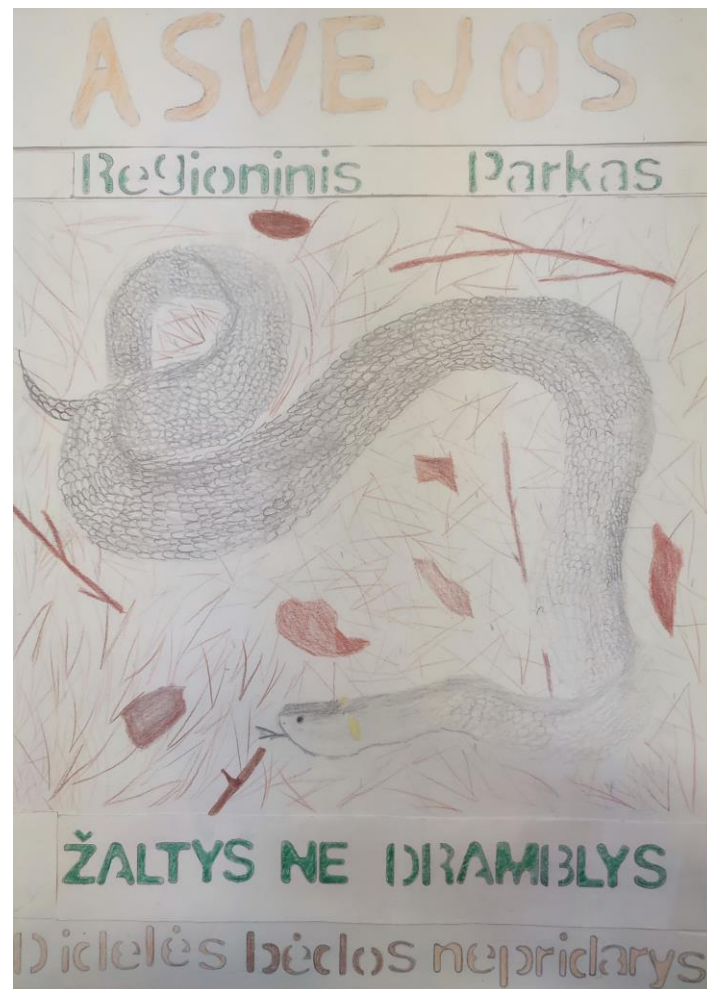
Čia eksponuojami Panevėžio, Aukštaitijos ir Lietuvos meno kūrinių. Nuo 1990 metų galerija organizuoja Panevėžio tarptautines keramikos parodas, tai viena iš didžiausių šiuolaikines keramikos kolekcijų Europoje. Keramiką yra vienas seniausių regiono amatų ir meno formų, ypač svarbi Panevėžyje ir Vilniuje. Svarbią galerijos veiklos dalį sudaro edukacija: parodų pristatymai, edukacinės ekskursijos, paskaitos, meno diskusijos. Reguliariai rengiamos edukacinės kūrybinės programos įvairaus amžiaus grupėms.

Palūšės Švento Juozapo bažnyčia

Palūšės Šv. Juozapo bažnyčia yra medinė bažnyčia su varpine. Sukurtos savitos architektūrinės formos su aštuoniakampe varpine, žavi net ir visko mažusius senosios architektūros gerbėjus. Varpinė primena senovinių medinių pilių apžvalgos bokštus. Bažnyčios priegose, ant durų, žmones pasitinka užrašas: „Įženk geras, išeiš geresnis“. Viduje yra išlikusių religinių paveikslų, drožinių. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje bažnyčioje pastatyti baroko stiliaus vargonai, išlikę iki šių dienų.

Plakatas

Aukštaitija

PATRIAM TUAM MUNDUM EXISTIMA